

THE LAND AND THE SEA OF GREECE

Ballet Music by
NIKOS SKALKOTTAS
Lorenda Ramou *piano*

SKALKOTTAS, NIKOS (1904-1949)

BALLET MUSIC FOR PIANO

THE LAND AND THE SEA OF GREECE, Ballet Suite (1948) 21'18

Η γη και η θάλασσα της Ελλάδας

World Première Recording (P. Mathéy Archives, manuscript)

1	I. The Harvest / Ο θερισμός. <i>Moderato</i>	2'39
2	II. The Sowing / Η σπορά. <i>Andante</i>	3'58
3	III. The Vintage / Ο τρύγος. <i>Allegro</i>	3'10
4	IV. The Grape Stomping / Το πατητήρι. <i>Molto vivace</i>	3'19
5	V. The Trawler / Τράτα. <i>Moderato – Andante</i>	3'34
6	VI. Dance of the Waves / Ο χορός των κυμάτων. <i>Vivace</i>	4'23

ISLAND IMAGES / Νησιώτικες εικόνες 13'09

Ballet Suite (1st version / 1η γραφή – 1943)

World Première Recording (Skalkottas Archives, score edited by Y. Samprovalakis)

7	I. The Trawler / Τράτα. <i>Moderato</i>	2'12
8	II. Building of Fishing Boat / Το κάρφωμα της ψαροπούλας. <i>Vivo</i>	1'58
9	III. Sea Waves / Κύματα της θαλάσσης. <i>Andante</i>	2'46
10	IV. Launching the Fishing Boat / Το ρίξιμο της ψαροπούλας στη θάλασσα	2'38
11	V. Greek Dance / Ελληνικός χορός. <i>Allegro moderato</i>	1'01
12	VI. Sunday in Church – Feast / Κυριακή στην εκκλησιά – Πανηγύρι. <i>Andante – Allegro vivace</i>	2'09

- THE MAIDEN AND DEATH / Η Λυγερή κι ο Χάρος (1938) 19'21
 Ballet Suite / Χορόδραμα πάνω στο δημοτικό τραγούδι
World Première Recording (Skalkottas Archives, score edited by Y. Samprovalakis)
- 13 I. *Moderato maestoso – attacca –* 1'33
 14 II. *Allegro – attacca –* 2'22
 15 III. *Andantino – Tempo di Valse (Lento) – Allegro moderato – Lento – attacca –* 5'01
 16 IV. *Vivo – attacca –* 2'05
 17 V. *Allegro – attacca –* 1'14
 18 VI. *Lentement – attacca –* 3'35
 19 VII. *Moderato assai; Lento – Allegro moderato – Lento* 3'24
- 20 PROCESSION TO ACHERON / Πομπή προς τον Αχέροντα (1948?) 4'09
World Première Recording (Skalkottas Archives, score edited by Y. Samprovalakis)
- 21 ECHO / Ηχώ (1942/43?) 3'44
 Little Dance Piece / Μικρό χορευτικό κομμάτι
(G. Schirmer, Inc. and Skalkottas Archives manuscripts, score edited by Y. Samprovalakis)

TT: 62'58

LORENDA RAMOU *piano*

INSTRUMENTARIUM

Grand piano: Steinway D

Piano technician: Bo Wågenberg

Nikos Skalkottas's ballet music for piano

A fundamental peculiarity of the work of Nikos Skalkottas is that it has moved in two different æsthetic directions at the same time: tonal and atonal writing. This element, in combination with the idiosyncratic use of classical forms, characterizes his unique genius. Today's listener finds himself before a musical treasure based largely upon Greek tradition in three ways: a) through the loan and elaboration of authentic traditional melodies, b) through the composition of folk-like musical themes following the example of Béla Bartók and c) through the use of Greek subject matter as a source of inspiration for the creation of stage works. In his ballet music Skalkottas adopted an extended tonal harmonic idiom. At the same time, all the basic principles of his musical and ideological identity are applied, as they appear in his theoretical texts, while Greek nature is projected as the common ground between Myth and Tradition.

The present release includes the bulk of Skalkottas's original ballet music for piano; his long folk ballet *The Sea* (1948-49) does not exist in a piano version (except for the two parts also found in *The Land and the Sea of Greece*), while *The Gnomes* (1939) and *The Beauty with the Rose (Fairy Tale)* (1946), staged in collaboration with choreographer Koula Pratsika, are drawn from themes by other composers (Bartók, Stravinsky and so on). A *Ballet Suite* in 12 movements, mentioned by Yannis G. Papaioannou, remains unidentified, though it might be no other than the *Greek Dances* written for the orchestra of the Lyceum Club of Greek Women (*Lykeion ton Ellinidon*) around 1947. The *Ancient Greek March*, a composition of the same year, and some other dances discovered in the archive of the Lykeion Society are orchestral works, while the superb 36 *Greek Dances*, some of which have also been transcribed for solo piano by the composer himself, are not ballet music.

The Land and the Sea of Greece (1948) is the fruit of Skalkottas's collaboration with the pianist and ballet school founder Polyxeni Mathéy (1902-1999). The work was commissioned in 1947 and completed within the following year; it

consists of six dances of a descriptive character. In 1949, he presented an orchestrated version of the first four movements at a concert of the Athens State Orchestra, under the title of *Four Images* [BIS-SACD-1484 and BIS-CD-1384] and subsequently incorporated the remaining two movements in his long folk ballet *The Sea* [BIS-CD-1384].

In the programme of the first performance of the orchestral version (Athens, 2nd May 1949), the composer notes: ‘All four images are like dances written in folk, pastoral character in the form of a Suite. The first two are set in the country, with the peasants reaping and sowing, and the music, in simple dancing rhythm, and describe the hard work of harvesting and the deep gratification of these sunburnt people in the midst of the beauty of Nature’.

The first two movements are structured upon simple ternary forms, while *The Sowing* ‘also has an ecclesiastical, religious character’. Then follows *The Vintage*, with a typical folk theme upon a traditional Greek dance rhythm, while in the fourth movement (*The Grape Stomping*) ‘is described the intoxication, the merriment, the stomping of the grapes by the villagers – like an outburst of dancing’.

Skalkottas’s handwritten note on *The Sea* includes an epigrammatic comment about *The Trawler*: ‘The sea calms down, nature is peaceful again – a trawler and the fishermen’s singing transports him [the hero – a sailor] to a different reality’. In *The Sea* this movement follows immediately after the *Dance of the Waves*, which ‘depicts a storm, with the sea raging and making the waves dance in the dark night’.

The work was performed in its entirety, choreographed by Yvonne de Chirico, with Polyxeni Mathéy at the piano, by the ballet school’s dance group (Athens, September 1951); between 1948 and 1953, there were also some performances of excerpts in Greece and Lyon.

Island Images, ‘a ballet suite made up of six pieces – for *corps de ballet* and solo dancing’, is a work from 1943, written especially for the diploma exams of Aleka Mazaraki-Katseli, a student at the Koula Pratsika School and, subsequently, a great actress. It was the first time that recognized Dance Diplomas were

awarded in Greece, and the candidates had to present their own choreography. Katseli decided to choreograph some new music by Skalkottas, as a well-known composer and collaborator of Koula Pratsika. This work is not mentioned under this title in the first edition of Papaioannou's catalogue, but it appears in a later edition compiled on the occasion of the first performance of *The Sea* by the Orchestra of Colours (Athens Concert Hall, 24th June 1993). It is identical to the *Ballet Suite* (AK 15), which, according to the catalogue, 'is extant only in a piano version'. There is, however, nothing that indicates that a version for orchestra ever existed. The composer's manuscript, which now belongs to the Skalkottas Archives, includes two different versions – both for piano. For this first recording of the work, the more complete first version has been chosen, the second version being shorter and with a different sequence of movements, probably for practical reasons that might have come up during the rehearsals, with Skalkottas himself accompanying at the piano and reaching any necessary compromises with the choreographer.

The Maiden and Death is a ballet suite after a well-known Greek folk-song. It was written in 1938 for small ensemble, and the only information we possess so far about its first performance is the names of two of three dancers: Kostas Nichols and Loukia Sakellariou. In 1946-47, a version for large orchestra was commissioned by the Athens State Orchestra which, under Georgios Lykoudis, premièred the work at the Olympia Theatre on 23rd March 1947, under the title 'Ballet Suite'. There was also a posthumous performance by the 'Rallou Manou Elliniko Chorodrama'. The original scores of both orchestrations are now considered lost. In 1998, however, the work was restored by the present writer, in collaboration with conductor Nikos Christodoulou, on the basis of the piano transcription and a series of printed photographs of the lost manuscript of the second orchestration [BIS-CD-1014]. The restoration work included deciphering an almost illegible summary of the plot:

- Track THE PLOT
- 13-14 ‘Eugenia, a beautiful maiden, a young bride,
came out and boasted that she feared not Death; [...] And Death, who heard, was greatly angered.
Into a black bird he turned, a wild swallow,
He found the maid alone and shot his arrow
Through the slender finger that wore the ring. [...] When brave Konstantis rode down the plain [...] Waving a golden scarf, he saw her lying dead.’
- 15 However, Konstantis hallucinates that she is asleep.
He lifts her up in his arms and the Maiden, a spirit now,
Dances with him, obeying the heavenly power of love.
They dance, intoxicated with overwhelming passion.
- 16 But Death is lurking.
- 17 Konstantis recovers from the delusion of love
and realizes that she is dead.
He seeks relief in vain.
Suddenly, Death pounces upon them
and claims her for his own:
their dance is now wild, demonic.
- 18 But the Maiden suddenly remembers her beloved;
she makes a painful effort to approach him,
but Death stops her.
- 19a (*Moderato assai*)
Konstantis, unable to be close to his sweetheart in any other way,
crosses the border of life and joyfully enters the realm of death.
- 19b (*Lento – Allegro moderato – Lento*)
Death, proud of his work, allows them to be reunited.
The couple, together beyond life and through death, regain their love.

The Maiden and Death is a landmark in the career of Skalkottas, carrying the already extended tonal idiom of the *36 Greek Dances* even further and combining it felicitously with atonal elements wherever these serve the plot, to render, for instance, a feeling of hallucination. The symbolic musical elements that function as leitmotifs are immediately recognizable: the theme of the Maiden, an elegant European-style dance in 3/4, a slow waltz, is juxtaposed with a manly Greek folk dance, also in ternary metre, the *tsamikos* rhythm of *Enas Aetos*, a direct loan from the *36 Greek Dances*, identified with the character of the hero. The presence of Death is felt through fast and persistent ‘demonic’ motifs, while the struggle is graphically described by superimposing two distant, contrasting tonalities – with fate emerging victorious in the end.

Procession to Acheron is a short piece in modal idiom, written in unspecified circumstances, perhaps to accompany some ritual choreography performed by a group of dancers and a small orchestra. The only extant manuscript is of a piano reduction with very few notes on orchestration. If Papaioannou’s dating is correct (c. 1948, at the peak of the composer’s post-war tonal period) it is quite possible that his original intention had been to form an ‘archaic’ diptych together with the *Ancient Greek March*, written in 1947-48 (see above). The musicologist Kostis Demertzis argues, however, that this is an earlier work, written soon after the *Procession to Acheron* by another Greek composer, Menelaos Pallandios (1942).

Echo is a short dance piece for piano written, according to the Papaioannou catalogue, around 1946, though the recent testimony of the dancer Dora Vlastou, who participated in its first performance, dates it at about 1942-43. She reports that the music was composed to a given choreography, quite spontaneously, during the actual rehearsal. The rough draft of this work, one of the very few that are saved in the composer’s archives, must have been from that very rehearsal. It was then completed and reproduced in three copies, two of which, with some minor differences between them, are kept in the Skalkottas Archives.

The plot must have been an allusion to one of several versions of the myth of the nymph Echo. It is a short tonal composition, written exclusively for piano. Earlier conjectures that the work had been orchestrated or had also been intended for harp must be dismissed as groundless. The notes on the use of the pedal and the quick chromatic passages, as well as the lack of any evidence to the contrary, point clearly in this direction. The material, derived from the first chord, is repeated in imitation of the acoustic phenomenon of echo – a technique especially popular among baroque composers – and is then developed and varied, leading to its final deconstruction.

© *Yannis Samprovalakis 2006*

Lorenda Ramou graduated from the Athens National Conservatory under Tonis Georgiou (piano) and Yiannis Aygerinos (harmony), the Conservatoire National de Région de Boulogne-Billancourt (first prize) and the Conservatoire National Supérieur de Musique de Paris (diploma in piano teaching). She pursued her studies at City University, London (Master in Music with distinction in 1994). She has been granted scholarships from the French Government, the Academy of Athens and the British Council. She has studied contemporary piano repertoire under Claude Helffer, Marie-Françoise Bucquet and Pierre-Laurent Aimard, and was selected to participate in the first Academy of 20th-Century Music in 1995 (at the Cité de la Musique, Paris) under the direction of David Robertson and Pierre Boulez with members of the Ensemble Intercontemporain.

Lorenda Ramou has been member of the Hellenic Group of Contemporary Music for several years. She has collaborated with the composers Maurice Ohana, George Crumb and Mauricio Kagel and has given solo recitals and chamber music concerts in France, England, Greece, Portugal, Germany, Holland, Sweden and the USA. She is also preparing the critical edition of Dimitris Dragatakis' complete piano works.

In 1997, together with the bassoonist Stefanie Liedtke, she founded the contemporary music ensemble 'Palmós', which has collected a substantial repertoire of commissioned pieces by young composers. Supported by the Gaudeamus Foundation and the Hellenic Foundation for Culture, the ensemble has performed at such venues as the Concertgebouw in Amsterdam, the Tonhalle in Düsseldorf, the Athens Megaron, the Dutch Embassy in Washington. Lorenda Ramou teaches at St. Catherine's British Embassy School in Athens and is also directs the school's instrumental department.

Η μουσική μπαλέτου του Νίκου Σκαλκώτα για πιάνο

Μία βασική ιδιομορφία του συνθετικού έργου του Νίκου Σκαλκώτα είναι ότι αυτό κινήθηκε παράλληλα σε δύο διαφορετικές αισθητικές κατευθύνσεις: της τονικής και της ατονικής γραφής. Το στοιχείο αυτό, σε συνδυασμό με την ιδιαίτερη χρήση των κλασικών μορφών, δίνει το στίγμα της ιδιοφυούς μοναδικότητάς του. Ο σημερινός ακροατής του έργου του βρίσκεται μπροστά σε ένα μουσικό θησαυρό που βασίζεται κατά ένα σημαντικό μέρος στην ελληνική παράδοση με τρεις τρόπους: α) με τον δανεισμό και την επεξεργασία αυτούσιων δημοτικών μελωδιών, β) με την κατασκευή δημοτικοφανών μουσικών θεμάτων κατά το πρότυπο της τέχνης το Μπέλα Μπάρτοκ και γ) με τη χρήση της ελληνικής θεματολογίας ως πηγής έμπνευσης για τη δημιουργία σκηναίων έργων. Στη χορευτική μουσική του Νίκου Σκαλκώτα υιοθετείται μια διευρυμένη τονική αρμονική γλώσσα. Ταυτόχρονα προεβούνται όλες οι βασικές αρχές της μουσικής και ιδεολογικής του ταυτότητας, όπως αυτές εμφανίζονται στα γραπτά του κείμενα, ενώ, παράλληλα, η ελληνική φύση προβάλλεται ως ο κοινός τόπος μεταξύ Μύθου και Παράδοσης.

Η παρούσα δισκογραφική παραγωγή περιλαμβάνει τα άπαντα της πρωτότυπης χορευτικής μουσικής του Σκαλκώτα που μπορούν να παιχθούν από ένα πιάνο, εφόσον το μεγάλο του λαϊκό μπαλέτο *Η θάλασσα* (1948/49) δεν υπάρχει σε γραφή για πιάνο (πλην των δύο κοινών του μερών με τη *Γη και τη θάλασσα της Ελλάδας*), ενώ *Τα Παγανά* (1939) και *Η πεντάμορφη με το ρόδο (Παραμύθι)* (1946) που ανέβασε σε συνεργασία με την Κούλα Πράτσινα είναι στηριγμένα σε θέματα άλλων συνθετών (Bartók, Stravinsky κ.ά.). Όσο για τη *Χορευτική Σουίτα* σε 12 μέρη, που αναφέρει σε ορισμένες μόνο πηγές ο Γιάννης Γ. Παπαϊωάννου, παραμένει ακόμη αδιευκρίνιστο για ποιο έργο πρόκειται. Ενδέχεται να ταυτίζεται με τους ελληνικούς χορούς που γράφτηκαν για την ορχήστρα του Λυκείου των Ελληνίδων, γύρω στα 1947. Το *Αρχαίο Ελληνικό Εμβατήριο*, έργο της ίδιας χρονιάς, καθώς και ορισμένοι ακόμη χοροί που ανακαλύφθηκαν στο αρχείο του Λυκείου είναι ορχηστρικά έργα, ενώ οι αριστουργηματικοί *36 Ελληνικοί Χοροί*, ορισμένοι εκ των οποίων είχαν μεταγραφεί από τον συνθέτη και για σόλο πιάνο, δεν είναι μουσική μπαλέτου.

Η γη και η θάλασσα της Ελλάδας (1948) αποτελεί καρπό της συνεργασίας του Σκαλκώτα με μία σημαντική προσωπικότητα της μουσικής παιδαγωγικής και του χορού στην Ελλάδα: την Πολυξένη Ματέυ (1902-1999), πιανίστρια και ιδρύτρια της ομώνυμης σχολής χορού. Η ανάθεση του έργου έγινε το 1947 και μέσα στην επόμενη χρονιά ο συνθέτης ολοκλήρωσε και παρέδωσε ένα σπονδυλωτό έργο, αποτελούμενο από έξι χορούς περιγραφικού χαρακτήρα: I. Ο θερισμός, II. Η σπορά, III. Ο τρύγος, IV. Το πατητήρι, V. Τράτα και VI. Ο χορός των κυμάτων. Στη συνέχεια, παρουσίασε ενορχηστρωμένα τα τέσσερα πρώτα μέρη σε συναυλία της Κρατικής Ορχήστρας Αθηνών, υπό τον τίτλο «Τέσσαρες Εικόνες» [BIS-SACD-1484 και BIS-CD-1384], ενώ ενσωμάτωσε τα υπόλοιπα δύο μέρη στο μεγάλο λαϊκό μπαλέτο του *Η Θάλασσα* [BIS-CD-1384].

Ο ίδιος ο συνθέτης στο πρόγραμμα της πρώτης εκτέλεσης της ορχηστρικής εκδοχής (Αθήνα, Θέατρο «Ολύμπια», 2/5/1949) σημειώνει: «Και οι τέσσερες εικόνες είναι σαν χοροί γραμμένοι σε λαϊκό, χωριάτικο και ποιμενικό χαρακτήρα σε μορφή Σουίτας. Οι δύο πρώτες στο χωριό, οι χωρικοί θερίζουν και σπέρνουν, η μουσική σε απλό χορευτικό ρυθμό σαν να περιγράφει την φροντίδα και τον κόπο του θερισμού που ηλιοκαμμένοι άνθρωποι αισθάνονται τη βαθειά ευχαρίστησι της δουλειάς μέσα στην ωραία Φύση».

Τα δύο πρώτα μέρη είναι δομημένα πάνω σε απλές τριμερείς φόρμες, ενώ η *Σπορά* «έχει και εκκλησιαστικό, θρησκευτικό χαρακτήρα». Ακολουθεί ο *Τρύγος*, με ένα χαρακτηριστικό λαϊκό θέμα πάνω σε έναν παραδοσιακό ελληνικό χορευτικό ρυθμό, ενώ στο τέταρτο μέρος (*Πατητήρι*) «περιγράφεται η μέθη, το γλέντι, το πάτημα των σταφυλών απ' τους χωρικούς – σαν ένα ξέσπασμα χορού».

Στο ιδιόχειρο σημείωμα της *Θάλασσας* ο συνθέτης αναφέρει επιγραμματικά για την *Τράτα*: «Η θάλασσα κοπάζει, η φύση σε λίγο γαληνεύει – μα τράττα των ψαράδων που τραγουδάνε τον φέρονε [τον πρωταγωνιστή – ένα ναύτη] σε άλλη πραγματικότητα», αφού είχε προηγηθεί ο *Χορός των κυμάτων* που περιγράφει μια τρικυμία, όπου «η θάλασσα οργιάζει και κάνει τα κύματα να χορεύουν μέσα σε μια σκοτεινή νύχτα».

Το έργο παρουσιάστηκε ολόκληρο σε χορογραφία Υβόννης ντε Κίριζο με την Πολυξένη Ματέυ στο πιάνο στις παραστάσεις που έδωσε η χορευτική ομάδα της

Σχολής το Σεπτέμβριο του 1951 στη Λίμνη της Βουλαιαγμένης, ενώ έγιναν και αρκετές αποσπασματικές παρουσιάσεις μεταξύ 1948-1953 στην Ελλάδα και τη Λυών.

Οι **Νησιώτικες Εικόνες**, «μία χορευτική σουίτα από έξι μουσικά τεμάχια - για Balleto και Solo χορό», είναι έργο του 1943 γραμμένο ειδικά για τις διπλωματικές εξετάσεις χορού της Αλέκας Μαζαράκη-Κατσέλη, μαθήτριάς της Σχολής Κούλας Πράτσικα. Ήταν η πρώτη φορά που δίνονταν στην Ελλάδα αναγνωρισμένα διπλώματα χορού και οι εξεταζόμενοι έπρεπε να παρουσιάσουν και μία δική τους χορογραφία. Η Κατσέλη προτίμησε να χορογραφήσει πάνω σε μία νέα μουσική του ήδη γνωστού συνθέτη και συνεργάτη της Πράτσικα. Το έργο δεν αναφέρεται στην αρχική δημοσίευση του καταλόγου του Γ.Γ. Παπαϊωάννου με αυτό τον τίτλο, εμφανίζεται όμως στον κατάλογο του ίδιου ερευνητή που συντάχθηκε με αφορμή την πρώτη εκτέλεση της *Θάλασσας* από την Ορχήστρα των Χρωμάτων (Μέγαρο Μουσικής Αθηνών, 24/6/1993). Ταυτίζεται με τη *Χορευτική Σουίτα* (ΑΚ 15), για την οποία αναφέρεται ότι «σώζεται μόνο αναγωγή για πιάνο», όμως δεν υπάρχει καμία ένδειξη ότι υπήρξε και ενορχηστρωμένη εκδοχή. Το χειρόγραφο του συνθέτη παραχωρήθηκε και φυλάσσεται στο Αρχείο Σκαλκώτα και περιλαμβάνει δύο διαφορετικές γραφές - και οι δύο για πιάνο. Για την πρώτη ηχογράφιση του έργου προτιμήθηκε η πρώτη γραφή, η οποία είναι μουσικά αρτιότερη, καθώς η δεύτερη εκδοχή είναι συντομότερη σε διάρκεια και με διαφορετική ακολουθία μερών, πιθανότατα για πρακτικούς λόγους, οι οποίοι προέκυψαν κατά τη διάρκεια των δοκιμών, με τον Σκαλκώτα να συνοδεύει στο πιάνο, συμβιβασόμενος όπου ήταν αναγκαίο με τις απαιτήσεις της χορογράφου. Τα μέρη στην πρώτη γραφή: I. Τζάτα, II. Το κάρφωμα της ψαροπούλας, III. Κύματα της θαλάσσης, IV. Το ρίξιμο της ψαροπούλας στη θάλασσα, V. Ελληνικός χορός και VI. Κυριακή στην εκκλησιά - Πανηγύρι.

Η Αυγερή κι ο Χάρος είναι ένα χορόδραμα πάνω στο γνωστό δημοτικό τραγούδι του ακριτικού κύκλου. Γράφτηκε το 1938 για μικρή ορχήστρα και παρουσιάστηκε κάτω από αδιευκρίνιστες μέχρι στιγμής συνθήκες, με βέβαιη μόνο τη συμμετοχή δύο εκ των τριών χορευτών: του Κώστα Νίκολς και της Λουκίας Σακελλαρίου. Το 1946/47 επανανορχηστρώθηκε για μεγάλη ορχήστρα ύστερα από παραγγελία της

Κρατικής Ορχήστρας Αθηνών, η οποία – με αρχιμουσικό τον Γεώργιο Λυκούδη – έδωσε την πρώτη εκτέλεση του έργου στο Θέατρο «Ολύμπια» στις 23 Μαρτίου 1947 με τον τίτλο «Χορευτική Σουίτα». Μετά το θάνατο του συνθέτη το έργο ανέβηκε και από το Ελληνικό Χορόδραμα της Ραλλούς Μάνου. Οι πρωτότυπες παρτιτούρες και των δύο ενορχηστρώσεων θεωρούνται σήμερα χαμένες. Το 1998, όμως, το έργο αποκαταστάθηκε από τον υπογράφοντα σε συνεργασία με τον αρχιμουσικό Νίκο Χριστοδούλου με βάση την πιανιστική αναγωγή και μία σειρά εκτυπωμένων φωτογραφιών από το χαμένο χειρόγραφο της δεύτερης ενορχήστρωσης [BIS-CD-1014]. Η εργασία της αποκατάστασης περιλάμβανε και την αποκρυπτογράφηση της εξαιρετικά δυσανάγνωστης υπόθεσης του έργου:

Track ΥΠΟΘΕΣΗ

- [13]-[14] Η Ευγενούλα η μοσκοιά κι η μικροπαντρεμένη
Εβγήκε κι επαινεύτηκε πως Χάρος δε φοβάται (...)
Κι ο Χάρος όπου τ' άκουσε, πολύ του βαρυφάνη.
Μαύρο πουλί ναγίνηζε, σαν άγριο χελιδόνι
Εβγήκε κ' εσαΐτεψε τη μοναχή τη(ν) κόρη
μεσ' το λιανό το δάχτυλο πούχε τον αρραβώνα.(...)
Κι ο Κωσταντής επρόβαλε στους κάμπους καβαλλάρης (...)
Χρυσό μαντήλι σήκωσε, την είδε απεθαμένη.
- [15] Ως τόσο ο Κωσταντής έχει την παραίτηση πως κοιμάται.
Την σηκώνει στα χέρια του κι η Λυγερή, πνεύμα πια παρά σώμα,
χορεύει μαζί του, υπακούοντας στην υπερκόσμη δύναμη της αγάπης.
Χορεύουν ηδονισμένοι από τον έρωτα και τον πόθο που τους πνίγει.
- [16] Μα ο Χάρος παραμονεύει.
- [17] Όταν συνέχεται ο Κωσταντής από την ορατή επίδραση του έρωτα
νιώθει πως είναι νεκρή.
Ζητά τη λύτρωση παντού, μα δεν τη βρίσκει.
Ξάφνου ο Χάρος χυμά να τηνε ξαναπάρει.

Όταν το κατορθώνει τη στεφανώνεται.
Ο χορός τους τώρα είναι άγιος, δαιμονικός.

- [18] Μα ξαφνικά η Λυγερή ξαναθυμάται τον αγαπημένο της.
Με πόνο αναζητά να τον πλησιάσει.
Όμως ο Χάρος την εμποδίζει.
- [19a] (Moderato assai) Ο Κωσταντής, μη μπορώντας αλλιώς να ζυγώσει την
αγαπημένη του, ξεπερνώντας τα όρια της ζωής του, μπαίνει χαρούμενος
στο βασίλειο του θανάτου.
- [19b] (Lento – Allegro moderato – Lento) Τότε ο Χάρος, υπερήφανος για το έργο
του, τους αφήνει να ξανασμίξουν.
Τώρα ενωμένοι μια ζωή στο θάνατο, ξαναβρίσκουν την αγάπη τους.

Η Λυγερή κι ο Χάρος είναι ένα σημαντικότερο έργο στη συνθετική πορεία του Σκαλκώτα και αποτελεί επέκταση της ήδη διευρυμένης τονικής μουσικής γλώσσας των *36 Ελληνικών Χορών* σε γόνιμο συνδυασμό με ατονικά στοιχεία, όπου αυτά εξυπηρετούν την υπόθεση, για να δοθεί λ.χ. η έννοια της παραίσθησης. Τα συμβολικά μουσικά στοιχεία που λειτουργούν ως «καθοδηγητικά μοτίβα» είναι άμεσα διακριτά: το θέμα της Λυγερής, ένα κομψό, ευρωπαϊκού τύπου χορός σε 3/4, ένα αργό Βάλς, αντιπαραβάλλεται σε έναν επίσης τριμερή λεβέντικο ελληνικό χορό, τον Τσάμικο «Ένας Αητός», δανεισμένο σχεδόν αυτοόσιο από τους *36 Ελληνικούς Χορούς*, που ταυτίζεται με το χαρακτήρα του Κωνσταντή. Η παρουσία του Χάρου γίνεται αισθητή με γρήγορα και επίμονα «δαιμονικά» μοτίβα, ενώ η πάλη με τον Χάρο περιγράφεται ανάγλυφα με την υπέρθεση δύο απομακρυσμένων τονικοτήτων που αντιμάχονται – με τελικό νικητή το πεπρωμένο.

Η Πομπή προς τον Αχέροντα είναι ένα σύντομο κομμάτι σε τροπικό ιδίωμα το οποίο γράφτηκε κάτω από αδιευκρίνιστες μέχρι στιγμής συνθήκες, πιθανότατα για να συνοδεύσει κάποια τελετουργική χορογραφία την οποία θα εκτελούσε μια χορευτική ομάδα συνοδευόμενη από μικρή ορχήστρα. Σώζεται μόνο ένα χειρόγραφο της πιανιστικής αναγωγής του έργου με ελάχιστες ενορχηστρωτικές σημειώσεις. Εάν είναι σωστή η χρονολογική προσέγγιση του καταλόγου του Γ.Γ.

Παπαϊωάννου, ο οποίος τοποθετεί το έργο γύρω στο 1948, δηλαδή στην ακμή της μεταπολεμικής τονικής περιόδου του συνθέτη, δεν αποκλείεται ο αρχικός σχεδιασμός του να προοριζόταν για τη συμπλήρωση ενός αρχαιοελληνικού διπτύχου μαζί με το *Αρχαίο Ελληνικό Εμβατήριο* που γράφτηκε το 1947-48 για το Λύκειο των Ελληνίδων. Ωστόσο, ο μουσικολόγος Κωστής Δεμερτζής υποστηρίζει ότι το έργο είναι προγενέστερο, εκτιμώντας ότι, ενδεχομένως, ακολούθησε την «Πομπή στον Αχέροντα» του Μενέλαου Παλλάντιου (1942).

Η *Ηχώ* είναι ένα μικρό χορευτικό κομμάτι για πιάνο που γράφτηκε, σύμφωνα με τον κατάλογο του Παπαϊωάννου, γύρω στα 1946. Ωστόσο, η νεότερη ιστορική έρευνα – βασιζόμενη στη μαρτυρία της χορεύτριας Δώρας Βλαστού, που συμμετείχε στην πρώτη παρουσίαση του έργου – τοποθετεί το έργο νωρίτερα, πιθανότατα το 1942/43. Η Βλαστού περιγράφει πως η μουσική γράφτηκε με δεδομένη τη χορογραφία, εντελώς πηγαία, την ώρα της πρόβας. Από αυτήν την πρόβα πρέπει να σώζεται και το σκίτσο του έργου, ένα από τα ελάχιστα σκίτσα που σώζονται στο αρχείο του συνθέτη. Κατόπιν το έργο ολοκληρώθηκε και αντιγράφηκε σε τρία αντίτυπα, εκ των οποίων τα δύο φυλάσσονται στο Αρχείο Σκαλκώτα και παρουσιάζουν μικροδιαφορές μεταξύ τους.

Η υπόθεση του έργου πρέπει να αναφερόταν στο μύθο της Ηχούς, μιας Νύμφης, η φλυαρία της οποίας της στέρησε την ικανότητα του ολοκληρωμένου λόγου και την περιορίσε στην ικανότητα επανάληψης της τελευταίας φράσης απ' ό,τι άκουγε. Σύμφωνα με άλλο μύθο, επειδή δεν ανταποκρίθηκε στον έρωτα του Πάνα, εκείνος παρακίνησε τους βοσκούς να τη διαμελίσουν. Σε άλλες πηγές όμως εμφανίζεται να αγαπά παράφορα τον Νάρκισσο και, ύστερα από την απόρριψή του, το σώμα της σιγά-σιγά εξαφανίστηκε από τη μεγάλη θλίψη της και απέμεινε μόνο η φωνή της.

Η *Ηχώ* είναι ένα σύντομο τονικό κομμάτι, αποκλειστικά γραμμένο για πιάνο. Παλαιότερες εικασίες ότι το έργο είχε ενορχηστρωθεί ή ότι προοριζόταν επίσης και για όργανα δεν ευσταθούν. Η σημείωση της χρήσης του πεντάλ και τα γρήγορα χρωματικά περάσματα καθώς και η έλλειψη σχετικών τεκμηρίων, αποδυναμώνουν κάθε άλλη εκδοχή πέραν της πιανιστικής. Το μουσικό υλικό προκύπτει από την πρώτη συγχορδία που επαναλαμβάνεται κατ' απομίμηση του ακουστικού φαινομένου της

ηχούς – τεχνική ιδιαίτερα αγαπητή στους συνθέτες του μπαρόκ – και στη συνέχεια αναπτύσσεται και παραλλάσσεται, ως την τελική αποδόμησή του.

©Γιάννης Σαμπαροβαλάκης, 2006

Η **Λορέντα Ράμου** είναι διπλωματούχος πιάνου (τάξη Τώνη Γεωργίου) και Αρμονίας (τάξη Γιάννη Αυγερινού) του Εθνικού Ωδείου της Αθήνας. Συνέχισε τις σπουδές της στο Conservatoire National de Région de Boulogne-Billancourt (Πρώτο Βραβείο πιάνου παμφηφεί), το Conservatoire National Supérieur de Musique de Paris (Δίπλωμα Παιδαγωγικής του πιάνου) και το City University του Λονδίνου (Master in Music με διάκριση το 1994). Υπήρξε υπότροφος της Γαλλικής Κυβέρνησης, της Ακαδημίας Αθηνών και του British Council.

Μελέτησε ιδιαίτερα το σύγχρονο πιανιστικό ρεπερτόριο με τον Claude Helffer, τη Marie-Françoise Bucquet και τον Pierre-Laurent Aimard. Το 1995 συμμετείχε στην πρώτη Ακαδημία του 20αί. στη Cité de la Musique στο Παρίσι υπό τη διεύθυνση των David Robertson και Pierre Boulez με καθηγητές μέλη του Ensemble Intercontemporain.

Ήταν επί σειρά ετών μέλος του Ελληνικού Συγκροτήματος Σύγχρονης Μουσικής. Έχει συνεργαστεί με τους συνθέτες Maurice Ohana, George Crumb και Mauricio Kagel και έχει δώσει ρεσιτάλ και συναυλίες μουσικής δωματίου στην Ελλάδα, τη Γαλλία, τη Βρετανία, τη Γερμανία, τη Σουηδία, την Πορτογαλία, την Ολλανδία και τις ΗΠΑ. Επίσης, επιμελείται την κριτική έκδοση των πιανιστικών απάντων του Δημήτρη Δραγατάκη.

Από το 1997 έχει σχηματίσει με τη φαγκοτίστρια Stefanie Liedtke το σύνολο σύγχρονης μουσικής «Παλμός» που έχει στο ρεπερτόριο του ένα σημαντικό αριθμό έργων νέων Ελλήνων συνθετών. Με την υποστήριξη του Ελληνικού Ιδρύματος Πολιτισμού και του Gaudeamus Foundation το σύνολο εμφανίστηκε στην αίθουσα Concertgebouw του Αμστερνταμ, Tonhalle του Ντύσελντορφ, Μέγαρο Μουσικής Αθηνών, Ολλανδική Πρεσβεία της Ουάσινγκτον κ.α.

Διευθύνει το τμήμα μουσικών οργάνων και διδάσκει στο St. Catherine's British Embassy School της Αθήνας.

Nikos Skalkottas' Ballettmusik für Klavier

Eine grundsätzliche Besonderheit im Schaffen von Nikos Skalkottas besteht darin, daß es sich gleichzeitig in zwei verschiedene ästhetische Richtungen bewegt hat: tonales und atonales Komponieren. Zusammen mit der idiosynkratischen Verwendung klassischer Formen kennzeichnet dies sein einzigartiges Genie. Der heutige Hörer sieht sich einem musikalischen Schatz gegenüber, der in dreierlei Hinsicht zu großen Teilen auf griechischen Traditionen beruht: 1. durch die Entlehnung und Ausarbeitung authentischer Volksmusik, 2. durch die Komposition folkloristisch anmutender musikalischer Themen im Sinne Béla Bartóks und 3. durch die Verwendung griechischer Themen als Inspirationsquelle bei Bühnenwerken. In seiner Ballettmusik hat Skalkottas ein erweitertes tonales Idiom verwandt. Zugleich sind alle Grundprinzipien seiner musikalischen und ideologischen Identität befolgt, wie sie in seinen theoretischen Texten dargelegt sind, während die griechische Natur das Fundament zwischen Mythos und Tradition bildet.

Die vorliegende Einspielung enthält den Großteil von Skalkottas' originaler Ballettmusik für Klavier. Von seinem umfangreichen folkloristischen Ballett *Das Meer* (1948/49) existiert keine Klavierfassung (abgesehen von den beiden Teilen, die sich auch in *Griechisches Land und Meer* finden), während *Die Gnome* (1939) und das in Zusammenarbeit mit dem Choreographen Koula Pratsika entwickelte Märchen *Die Schöne mit der Rose* (1946) Themen anderer Komponisten (Bach, Strawinsky u.a.) verwenden. Die von Yannis G. Papaioannou erwähnte zwölftelige *Ballettsuite* bleibt unidentifiziert, obschon es sich dabei um die *Griechischen Tänze* handeln könnte, die um 1947 für das Orchester des Lyceum Club griechischer Frauen (*Lykeion ton Ellinidon*) geschrieben wurden. Der im selben Jahr komponierte *Alte griechische Marsch* und einige andere Tänze, die im Archiv der Lykeion-Gesellschaft entdeckt wurden, sind Orchesterwerke, während die großartigen 36 *Griechischen Tänze*, von denen einige vom Komponisten selber für Klavier bearbeitet wurden, keine Ballettmusik darstellen.

Griechisches Land und Meer (1948) ist die Frucht der Zusammenarbeit von Skalkottas mit dem Pianisten und Ballettschulgründer Polyxeni Mathéy (1902-1999). Das aus sechs programmatischen Tänzen bestehende Werk wurde 1947 in Auftrag gegeben und im darauffolgenden Jahr abgeschlossen. 1949 stellte er bei einem Konzert des Staatsorchesters Athen eine Orchesterfassung der ersten vier Teile unter dem Titel *Vier Bilder* vor [BIS-SACD-1484 und BIS-CD-1384]; die übrigen beiden Teile nahm er später in sein umfangreiches folkloristisches Ballett *Das Meer* [BIS-CD-1384] auf.

Im Programmheft zur Erstaufführung der Orchesterfassung (Athen, 2. Mai 1949) schreibt der Komponist: „Alle vier Bilder sind gleichsam Tänze, die in folkloristisch-pastoralem Stil geschrieben und zu einer Suite zusammengefaßt sind. Die ersten beiden spielen auf dem Land, Bauern mähen und säen, und die Musik beschreibt in schlichten Tanzrhythmen die harte Erntearbeit und die tiefe Freude dieser sonnengegerbten Menschen inmitten der wunderschönen Natur.“

Die ersten beiden Teile sind in dreiteiliger Form angelegt, während das *Säen* „auch einen kirchlich-religiösen Charakter hat“. Es folgt *Weinlese* mit einem typisch folkloristischen Thema über einem traditionellen griechischen Tanzrhythmus, während im vierten Teil (*Traubentreten*) „der Rausch, die Ausgelassenheit und das Traubentreten der Dorfbewohner beschrieben wird – wie ein ausbrechender Tanzrausch.“

Seine handgeschriebenen Anmerkungen zu *Das Meer* enthalten einen epigrammatischen Kommentar über das *Schleppnetz*: „Das Meer beruhigt sich, die Natur ist wieder friedlich – ein Fischerboot und der Gesang der Fischer versetzen ihn [den Helden, einen Seemann] in eine andere Wirklichkeit“. In *Das Meer* folgt dieser Satz direkt auf den *Tanz der Wellen*, der „einen Sturm mit stürmischer See und tanzenden Wellen in dunkler Nacht schildert“. Als Ganzes wurde das Werk in der Choreographie von Yvonne de Chirico und mit Polyxeni Mathéy am Klavier von der Tanzcompagnie der Schule aufgeführt (Athen, September 1951); Teile

des Werks wurden in den Jahren 1948 bis 1953 in Griechenland und in Lyon aufgeführt.

Inselbilder, „eine sechsteilige Ballettsuite für Corps de ballet und Solotänzer“, entstand 1943 speziell für die Diplomprüfungen von Aleka Mazaraki-Katseli, einer Studentin an der Koula Pratsika Schule, die später eine großen Darstellerin wurde. Es war das erste Mal, daß in Griechenland anerkannte Tanzdiplome vergeben wurden, und die Kandidaten hatten eine eigene Choreographie vorzustellen. Katseli entschloß sich, ihre Choreographie auf eine neue Musik des bekannten Komponisten und Koula-Pratsika-Mitarbeiters zu entwickeln. Die Komposition ist in der Erstausgabe von Papaioannous Werkverzeichnis nicht unter diesem Titel aufgeführt, doch erscheint sie in der späteren Ausgabe im Kontext der Uraufführung von *Das Meer* durch das Orchestra of Colours (Konzertsaal Athen, 24. Juni 1993). Sie ist identisch mit der *Ballettsuite* (AK 15), die laut Verzeichnis „nur in Klavierfassung existiert“. Es gibt jedoch keinen Beleg dafür, daß es je eine Orchesterfassung gegeben hätte. Das Autograph, das sich jetzt im Skalkottas-Archiv befindet, enthält zwei verschiedene Versionen – beide für Klavier. Für diese Ersteinstrumentation wurde die umfangreichere Erstfassung gewählt; die zweite Fassung ist kürzer und weist eine andere Anordnung auf, was vielleicht auf praktischen Erwägungen beruht, die während der Proben entstanden sein mögen, bei denen Skalkottas selber Klavier spielte und sich mit der Choreographin über mögliche Kompromisse geeinigt haben wird.

Das Mädchen und der Tod ist eine Ballettsuite nach einem bekannten griechischen Volkslied. Sie wurde 1938 für kleines Ensemble komponiert; das einzige, was wir über ihre Uraufführung wissen, sind die Namen zweier Tänzer (von insgesamt drei): Kostas Nichols und Loukia Sakellariou. 1946/47 wurde vom Staatsochester Athen eine Fassung für großes Orchester in Auftrag gegeben, das das Werk am 23. März 1943 im Olympia-Theater unter dem Titel *Ballettsuite* aufführte. Außerdem fand eine postume Aufführung durch das „Rallou Manou Elli-

niko Chorodrama“ statt. Die Originalpartituren beider Orchestrierungen gelten als verloren. 1998 aber wurden sie auf der Basis der Klaviertranskription und einer Reihe von Fotografien des verlorenen Manuskripts der zweiten Orchesterfassung [BIS-CD-1014] vom Verfasser dieser Zeilen und dem Dirigenten Nikos Christodoulou rekonstruiert. Zur Rekonstruktion gehörte auch die Entzifferung einer beinahe unleserlichen Inhaltsangabe:

Track DIE HANDLUNG

- 13-14 „Eugenia, ein wunderschönes Mädchen, eine junge Braut,
brüstete sich damit, den Tod nicht zu fürchten; [...] Und der Tod, der dies hörte, war voll des Zorns.
In einen schwarzen Vogel verwandelte er sich, eine Wildschwalbe,
Er fand das Mädchen allein und schoß seinen Pfeil ab
Mit dem schlanken Finger, der den Ring trug. [...] Als der wackere Konstantis über die Ebene ritt [...] Ein goldenes Tuch schwenkend, sah er sie tot darniederliegen.“
- 15 Dennoch halluziniert Konstantis, sie schlafe nur.
Er nimmt sie in seine Arme und das Mädchen, ein Geist nun,
Tanzt mit ihm, der himmlischen Macht der Liebe gehorchend.
Sie tanzen im Rausch überwältigender Leidenschaft.
- 16 Aber der Tod lauert.
- 17 Konstantis erwacht aus den Täuschungen der Liebe
und erkennt, daß sie tot ist.
Umsonst sucht er Hilfe.
Plötzlich tritt der Tod hinzu
und verlangt sie als die seine:
ihr Tanz jetzt ist wild und dämonisch.
- 18 Aber das Mädchen erinnert sich plötzlich ihres Geliebten;
sie unternimmt eine schmerzliche Anstrengung, sich ihm zu nähern,
aber der Tod hält sie zurück.

- 19a   (*Moderato assai*)
 Da Konstantis seiner Liebsten nicht auf andere Weise nah sein kann,
 überschreitet er die Grenze des Lebens und betritt voll Freude das Totenreich.
- 19b   (*Lento – Allegro moderato – Lento*)
 Der Tod, stolz auf sein Werk, gestattet ihre Wiedervereinigung.
 Das über das Leben hinaus und im Tod vereinte Paar erlangt seine Liebe
 wieder.

Das Mädchen und der Tod ist ein Markstein in Skalkottas Laufbahn: Es reizt das bereits erweiterte tonale Idiom der *36 Griechischen Tänze* noch weiter aus und verbindet es auf gelungene Weise mit atonalen Elementen, wenn dies im Sinne der Handlung ist – etwa um das Gefühl einer Halluzination zu erzeugen. Die symbolischen musikalischen Elemente, die als Leitmotive fungieren, sind sofort zu erkennen: das Thema des Mädchens, ein eleganter, europäisch anmutender Tanz im 3/4-Takt (langsamer Walzer), steht neben einem männlichen griechischen Volkstanz, ebenfalls im Dreiertakt: dem *tsamikos* von *Enas Aetos*, eine direkte Anleihe aus den *36 Griechischen Tänzen*, hier das Thema des Helden. Die Gegenwart des Todes vermitteln schnelle und hartnäckige „dämonische“ Motive, während der Kampf graphisch beschrieben wird durch die Überlagerung zweier entfernter, kontrastierender Tonalitäten – wobei das Schicksal am Ende siegreich hervorgeht.

Zug zum Acheron ist ein kurzes Stück in modalem Idiom, dessen nähere Entstehungsumstände nicht bekannt sind – vielleicht sollte es, von einem kleinen Orchester gespielt, eine rituelle Choreographie einer Tanzgruppe begleiten. Erhalten ist allein das Manuskript einer Klaviertranskription mit nur wenigen Anmerkungen für die Orchestrierung. Wenn Papaioannous Datierung korrekt ist (ca. 1948, also auf dem Höhepunkt der tonalen Nachkriegsphase des Komponisten), scheint es durchaus möglich, daß Skalkottas ursprünglich ein „archaisches“ Diptychon mit dem *Alten griechischen Marsch* (1947/48) hatte bilden wollen. Der Musikwissenschaftler Kostis Demertzis hingegen nimmt an, daß das Werk früher

zu datieren ist, bald nach dem *Zug zum Acheron* des griechischen Komponisten Menelaos Pallandios (1942).

Echo ist ein kurzer Tanz für Klavier, der – so Papaioannous Werkverzeichnis – um 1946 entstanden ist, wenngleich die an der Uraufführung beteiligte Tänzerin Dora Vlastou ihn unlängst den Jahren 1942/43 zugerechnet hat. Sie berichtet, daß die Musik recht spontan – während der eigentlichen Proben – auf eine existente Choreographie komponiert wurde. Die Entwürfe zu diesem Werk, die zu den wenigen erhaltenen im Archiv des Komponisten gehören, müssen aus genau dieser Probensituation stammen. Sie wurden dann ausgeführt und in drei Exemplaren kopiert, von denen zwei (mit einigen kleinen Differenzen) im Skalkottas-Archiv aufbewahrt werden.

Die Handlung dürfte auf eine der vielen Varianten des Mythos von der Nymphe Echo zurückgehen. Es ist eine kurze, tonale Komposition nur für Klavier. Frühere Spekulationen, daß das Werk orchestriert worden wäre oder auch für Harfe vorgesehen gewesen sei, müssen als haltlos bezeichnet werden. Die Anmerkungen über die Verwendung des Pedals, die schnellen chromatischen Passagen sowie das Fehlen jeglichen anders gearteten Hinweises deuten klar auf die Klavierfassung. Das aus dem ersten Akkord abgeleitete Material wird in der Art eines Echos imitativ wiederholt – eine Technik, die zumal im Barock beliebt war –, um dann, durch Entwicklung und Variation, zu seiner schlußendlichen Dekonstruktion zu führen.

© *Yannis Samprovalakis 2006*

Lorenda Ramou graduierte am Nationalkonservatorium Athen bei Tonis Georgiou (Klavier) und Yiannis Avgerinos (Harmonielehre), am Conservatoire National de Région de Boulogne-Billancourt (Erster Preis) und am Conservatoire National Supérieur de Musique de Paris (Diplom in Klavierpädagogik). Sie setzte ihre Studien an der City University, London, fort (Master in Music mit Auszeichnung, 1994). Sie hat Stipendien erhalten von der französischen Regierung, der

Akademie Athen und dem British Council. Sie hat bei Claude Helffer, Marie-Françoise Bucquet und Pierre-Laurent Aimard zeitgenössisches Klavierrepertoire studiert und wurde ausgewählt, bei der ersten Academy of 20th Century Music, 1995 (an der Cité de la Musique, Paris) unter der Leitung von David Robertson und Pierre Boulez sowie mit Mitgliedern des Ensemble Intercontemporain mitzuwirken.

Lorenda Ramou ist seit vielen Jahren Mitglied der Hellenic Group of Contemporary Music. Sie hat mit Komponisten wie Maurice Ohana, George Crumb und Mauricio Kagel zusammengearbeitet und Solo-Recitals und Kammermusikkonzerte in Frankreich, England, Griechenland, Portugal, Deutschland, Holland, Schweden und den USA gegeben. Darüber hinaus bereitet sie die Kritische Ausgabe der Gesammelten Klavierwerke von Dimitris Dragatakis vor.

1997 gründete sie mit der Fagottistin Stefanie Liedtke das Ensemble für zeitgenössische Musik „Palmós“, das ein beträchtliches Repertoire an Auftragswerken von jungen Komponisten gesammelt hat. Mit Unterstützung der Gaudeamus Foundation und der Griechischen Kulturstiftung ist das Ensemble in der Tonhalle Düsseldorf, dem Athener Megaron und der holländischen Botschaft in Washington aufgetreten. Lorenda Ramou unterrichtet an der St. Catherine's British Embassy School of Athens und leitet außerdem die Instrumentalabteilung der Schule.

Musique de ballet pour piano de Nikos Skalkottas

L'une des particularités fondamentales de l'œuvre de Nikos Skalkottas est qu'elle s'est simultanément mue dans deux directions esthétiques différentes : tonale et atonale. Cette particularité, combinée à un usage personnel des formes classiques caractérise son génie unique. Le mélomane d'aujourd'hui se retrouve devant un trésor musical qui s'appuie sur la tradition grecque de trois manières : a) par le recours au développement de mélodies traditionnelles authentiques et à leur développement, b) par la composition de thèmes à l'allure folkloriques, suivant ainsi l'exemple de Béla Bartók et c) par le recours à des sujets grecs comme source d'inspiration pour la création d'œuvres scéniques. Dans sa musique de ballet, Skalkottas utilise un idiome harmonique tonal élargi. En même temps, tous les principes de base de son identité musicale et idéologique sont appliqués tels qu'ils apparaissent dans ses textes théoriques alors que la nature grecque est projetée comme une intersection entre le mythe et la tradition.

Cet enregistrement comprend l'ensemble des musiques de ballet pour piano de Skalkottas. Son ballet folklorique de grande dimension *La mer* (1948-49) n'existe pas dans une version pour piano (à l'exception de deux parties que l'on retrouve également dans *La terre et la mer de Grèce*), alors que *Les gnomes* (1939) et *La beauté et la rose* (conte de fée) (1946), conçus en collaboration avec le chorégraphe Koula Pratsika, utilisent des thèmes de différents compositeurs (Bartók, Stravinsky notamment). La *Suite de ballet* en douze mouvements mentionnée par Iannis G. Papaioannou, reste introuvable quoiqu'il ne pourrait s'agir de rien d'autre que les *Danses grecques* composées pour l'Orchestre du Club Lyceum des femmes grecques (*Lykeion ton Ellinidon*) vers 1947. L'*Ancienne marche grecque*, datant de la même année, et d'autres danses découvertes dans les archives de la Société Lykeion sont des œuvres orchestrales alors que les superbes *Trente-six danses grecques* dont quelques-unes ont également été transcrites pour piano seul par le compositeur ne sont pas de la musique de ballet.

La terre et la mer de Grèce (1948) est le résultat de la collaboration de Skalkottas avec le pianiste et le fondateur de l'école de Ballet Polyxeni Mathéy (1902-1999). L'œuvre a été commandée en 1947 et terminée l'année suivante et se compose de six danses de caractère descriptif. En 1949, le compositeur prépara une version orchestrée des quatre premières parties qui a été interprétée par l'Orchestre d'état d'Athènes sous le titre de *Quatre images* (BIS-SACD-1484 et BIS-CD-1384). Par la suite, il reprendra les deux autres mouvements restants dans son ballet folklorique *La mer* (BIS-CD-1384).

Dans le programme distribué à la création de la version orchestrale, le 2 mai 1949, le compositeur écrit : « Les quatre images sont comme des danses écrites dans un caractère folklorique et pastoral sous la forme d'une suite. Les deux premières se déroulent à la campagne avec les paysans qui fauchent et sèment et la musique, utilisant un rythme simple de danse et décrivent le dur labeur de la moisson et la profonde gratification de ces personnes brûlées par le soleil au milieu des beautés de la Nature. »

Les deux premières parties sont structurées de manière ternaire alors que *Semence* « a également un caractère ecclésiastique, religieux ». Puis, *Vendange* suit avec un thème folklorique typique sur un rythme de danse traditionnelle grecque alors que la quatrième partie (*Le pressage des raisins*) « décrit l'ivresse, la gaieté et le pressage des raisins par les villageois – comme une irruption de danse ».

Ses notes manuscrites sur *La mer*, comprennent un commentaire épigrammatique sur *Chalut* : « La mer se calme, la nature est de nouveau calme – un chalutier et le chant des pêcheurs le transporte (le héros, un navigateur) vers une autre réalité ». Dans *La mer*, ce mouvement suit immédiatement la *Danse des vagues* qui « décrit un orage avec la mer démontée qui fait danser les vagues dans la nuit sombre ».

L'œuvre a été interprétée intégralement dans une chorégraphie d'Yvonne de Chirico avec Polyxeni Mathéy au piano, par le groupe de danse de l'école à

Athènes en 1951. Entre 1948 et 1953, des extraits ont également été joués en Grèce ainsi qu'à Lyon.

Images d'île, « une suite de ballet faite de six pièces – pour corps de ballet et danse solo » est une œuvre de 1943 composée tout spécialement pour les examens de diplôme d'Aleka Mazaraki-Katseli, une étudiante à l'École Koula Pratsika et, par la suite, une grande actrice. C'était la première fois que des diplômés de danse reconnus étaient attribués en Grèce et les candidats devaient présenter leur propre chorégraphie. Katseli décida de chorégrapier de la nouvelle musique par le compositeur bien connu et collaborateur de Koula Pratsika. Cette œuvre n'est pas mentionnée par son titre dans la première édition du catalogue établi par Papaioannou mais celle-ci apparaît par la suite dans l'édition subséquente préparée à l'occasion de la première de *La mer* par l'Orchestre des couleurs (à la Salle de concert d'Athènes le 24 juin 1993). Elle est identique à la *Suite de ballet* (AK 15) qui, selon le catalogue, « n'existe que dans sa version pour piano ». Rien cependant n'indique qu'une version pour orchestre n'ait jamais existé. Le manuscrit du compositeur, qui appartient maintenant aux Archives Skalkottas, comprend deux versions différentes, les deux pour piano. Pour cet enregistrement, nous avons choisi la première version, plus complète alors que la seconde version est plus courte avec un ordre différent des parties, probablement pour des raisons concrètes qui ont pu survenir pendant les répétitions avec Skalkottas lui-même au piano a dû faire des compromis avec son chorégraphe.

La jeune fille et la mort est une suite de ballet d'après la chanson folklorique grecque bien connue. Elle fut écrite en 1938 pour ensemble réduit et la seule information que nous ayons pour l'instant au sujet de sa création est le nom de deux des trois danseurs : Kostas Nichols et Loukia Sakellariou. En 1946-47, une version pour grand orchestre fut commandée par l'Orchestre d'état d'Athènes qui fut créée sous la direction de Georgios Lykoudis au Théâtre Olympia le 23 mars 1947 sous le titre de *Suite de ballet*. Il y eut également une interprétation pos-

thume par le « Rallou Manou Elliniko Chorodrama ». Les partitions originales de deux orchestrations sont aujourd'hui considérées comme perdues. Cependant, l'œuvre fut restaurée en 1998 par l'auteur de ces lignes, en collaboration avec le chef Nikos Christodoulou, d'après la transcription pour piano et une série de photos du manuscrit de la seconde orchestration (BIS-CD-1014). La restauration inclut également le déchiffrement d'un sommaire pratiquement illisible du résumé de l'action :

Plage   RÉSUMÉ DE L'ACTION

- 13-14   « Eugenia, une belle jeune fille et jeune mariée / sortit et prétendit qu'elle ne craignait pas la Mort ; (...) / Et la Mort, qui l'entendit fut profondément irritée. / Elle se transforma en oiseau noir, une hirondelle sauvage, / Il trouva la jeune fille seule et projeta sa flèche / À travers le fin doigt qui portait l'anneau. (...) / Quand le brave Konstandis qui chevauchait sur la plaine (...) / Portant une écharpe d'or, il la vit morte. »
- 15   Cependant, Konstantis rêve qu'elle était endormie. / Il la prit dans ses bras et la jeune fille, maintenant un esprit, / Danse avec lui, obéissant à la puissance céleste de l'amour. / Ils dansent, enivrés par une passion irrésistible.
- 16   Mais la Mort est tapie.
- 17   Konstantis se remet de l'illusion de l'amour / Et réalise qu'elle est morte. / Il cherche du réconfort en vain. / Soudainement, la Mort saute sur eux / Et la réclame pour lui : / Leur danse est maintenant sauvage, démoniaque.
- 18   Mais soudainement la jeune fille se souvient de son aimé ; / Elle fait un effort douloureux pour s'approcher de lui, / Mais la mort l'arrête.
- 19a   (*Moderato assai*)
Konstantis, incapable de s'approcher de son aimée de quelque façon franchit la frontière de la vie et entre joyeusement dans le royaume de la mort.
- 19b   (*Lento – Allegro moderato – Lento*)
La Mort, frère de son œuvre, leur permet d'être réunis. / Le couple, ensemble au-delà de la vie et à travers la mort, retrouve son amour.

La jeune fille et la mort constitue un point tournant dans la carrière de Skalkottas en poussant encore plus loin l’idiome tonal déjà élargi des *Trente-six danses grecques* et en le combinant avec bonheur à des éléments atonaux là où l’intrigue le demande, notamment pour traduire une hallucination. Les éléments de symbolique musicale qui fonctionnent comme des *leitmotive* sont immédiatement reconnaissables : le thème de la jeune fille, une danse élégante quasi-européenne sur un rythme de 3/4, une valse lente est juxtaposée avec une danse folklorique grecque virile, également dans un rythme ternaire, le rythme de *tsamikos* de *Enas Aetos*, un emprunt direct aux *Trente-six danses grecques*, identifié au caractère du héros. La présence de la mort est rendue par des motifs « démoniaques » rapides et persistants alors que le combat est décrit explicitement par la superposition de deux tonalités distantes et contrastantes avec le destin qui sort victorieux à la fin.

Procession vers Acheron est une pièce courte, dans un idiome modal, écrite dans des circonstances inconnues, peut-être comme accompagnement d’une chorégraphie rituelle d’un groupe de danseurs accompagnés par un petit orchestre. Le seul manuscrit existant est une réduction pour piano avec très peu de commentaires sur l’orchestration. Si la datation de Papaïoannou est exacte (vers 1948, au sommet de la période de l’après-guerre du compositeur), il est possible que l’intention originale était de faire un diptyque archaïque avec l’*Ancienne marche grecque* composée en 1947-48 (voir plus haut). Cependant, le musicologue Kostis Demertzis prétend qu’il s’agit d’une œuvre ancienne, écrite peu après la *Procession vers Acheron* par le compositeur grec Menelaos Pallandios (1942).

Écho est une courte pièce de danse pour le piano écrite, selon le catalogue de Papaïoannou, vers 1946 bien que le récent témoignage de la danseuse Dora Vlastou qui participa à sa création la date de 1942-43. Elle affirme que la musique a été composée pour une chorégraphie précise, assez spontanément, pendant les répétitions. Le brouillon de l’œuvre, l’un des très rares à avoir été conservé dans les archives du compositeur doit dater de cette répétition précise. Elle fut ensuite

complétée et copiée en trois exemplaires, deux d'entre eux se trouvant aujourd'hui – avec de petites différences de l'une à l'autre – dans les Archives Skalkottas.

L'intrigue doit faire allusion à l'une des multiples versions du mythe de la nymphe Écho. C'est une courte composition tonale, exclusivement écrite pour le piano. Les spéculations qui ont d'abord prétendu que l'œuvre avait été orchestrée ou qu'elle avait également été prévue pour la harpe doivent être rejetées parce que sans fondement. Les notes sur l'emploi de la pédale et sur les rapides passages chromatiques ainsi que l'absence d'évidence du contraire renvoient clairement à une version pour piano. Le matériau, qui dérive du premier accord, est répété par imitation du phénomène acoustique de l'écho – une technique particulièrement populaire chez les compositeurs baroques – puis, après avoir été développé et varié, se dirige vers sa déconstruction finale.

© *Yannis Samprovalakis 2006*

Lorenda Ramou est diplômée du Conservatoire national d'Athènes où elle a étudié avec Tonis Georgiou (piano) et Yiannis Avgerinos (harmonie), du Conservatoire National de la région de Boulogne-Billancourt (avec le premier prix) et le Conservatoire National Supérieur de Musique de Paris (avec un diplôme en enseignement du piano). Elle poursuit ensuite ses études à la City University à Londres (Master en musique avec distinction en 1994). Elle est boursière du gouvernement français, de l'Académie d'Athènes et du British Council. Elle étudie la musique contemporaine avec Claude Helffer, Marie-Françoise Bucquet et Pierre-Laurent Aimard et est choisie pour participer à la première Académie de la musique du 20e siècle en 1995 (à la Cité de la Musique à Paris) sous la direction de David Robertson et de Pierre Boulez avec des membres de l'Ensemble Intercontemporain.

Lorenda Ramou a été membre du Groupe hellénique de musique contemporaine pendant de nombreuses années. Elle travaille avec les compositeurs Maurice

Ohana, George Crumb et Mauricio Kagel et donne des récitals en solo et de musique de chambre en France, en Angleterre, en Grèce, au Portugal, en Allemagne, en Hollande, en Suède ainsi qu'aux Etats-Unis. En 2006, elle travaillait sur une édition critique des œuvres complètes pour piano seul de Dimitris Dragatakis.

En 1997, avec la bassoniste Stefanie Liedtke, elle fonde l'ensemble de musique contemporaine « Palmós » qui a rassemblé un répertoire substantiel d'œuvres commandées à de jeunes compositeurs. Soutenu par la Fondation Gaudeamus et la Fondation hellénique pour la culture, l'ensemble s'est notamment produit au Concertgebouw à Amsterdam, à la Tonhalle de Düsseldorf, au Megaron d'Athènes, à l'Ambassade de Hollande à Washington. En 2006, Lorenda Ramou enseignait à la St. Catherine's British Embassy School à Athènes et en était également la directrice de la section instrumentale.

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ
ΠΡΟΒΟΛΗΣ
ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ
ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ

Με την πρωτοβουλία αυτή του Οργανισμού Προβολής Ελληνικού Πολιτισμού, αποδίδονται στο κοινό πέντε από τις συνθέσεις του Νίκου Σκαλκώτα για μπαλέτο.

Προσκομίζονται, έτσι, πολύτιμα στοιχεία για το πλούσιο έργο του μεγάλου μας δημιουργού, ενώ ταυτόχρονα εμπλουτίζεται η ιστορία του σύγχρονου Ελληνικού Πολιτισμού.

Ο Νίκος Σκαλκώτας αποτελεί μέχρι τις μέρες μας πρότυπο για κάθε μουσικό. Η συνύπαρξη ποικίλων και καινοτόμων στοιχείων στις συνθέσεις του, η δεξιοτεχνία του στο βιολί, η αφοσίωσή του στην Τέχνη, η ταπεινότητά του, η ικανότητα να οσμίζεται τις μελλοντικές καλλιτεχνικές εξελίξεις, και κυρίως το έργο που άφησε πίσω του, τον κατατάσσουν ανάμεσα στους μεγαλύτερους μουσικούς του 20ου αιώνα.

Το έργο του που για μεγάλο χρονικό διάστημα ήταν αδημοσίευτο, στέρησε από το διεθνές κοινό την ευκαιρία να απολαύσει τις δημιουργίες του.

Εκδόσεις σαν αυτή, συμβάλλουν στην επανεκτίμηση της σπουδαίας συνεισφοράς του Νίκου Σκαλκώτα στα παγκόσμια μουσικά πράγματα, και στην εδραίωση της αξίας και του μεγέθους του ίδιου του καλλιτέχνη.

Γιώργος Α. Βουλγαράκης

Υπουργός Πολιτισμού

The Hellenic Culture Organization has always focused on the promotion of the Hellenic cultural heritage and contemporary artistic creativity, defining these as some of its main targets.

Within this framework, the Hellenic Culture Organization has become a sponsor of a limited number of carefully chosen artistic projects, all of which have one characteristic in common: they bring out the Greek cultural potential.

This CD is no exception to this rule. The work of Nikos Skalkottas, a gifted composer whose work had a great effect on contemporary music, is supported and celebrated through this initiative. His compositions are highlighted, to remind the world of their timeless value.

Ο Οργανισμός Προβολής Ελληνικού Πολιτισμού τιμά το έργο και την προσωπικότητα του Νίκου Σκαλκώτα υποστηρίζοντας ένθερμα και έμπρακτα την έκδοση σειράς με τα άπαντα του μεγάλου Έλληνα συνθέτη.

Οι μουσικές του συνθέσεις, δείγματα απαράμυλλης σύζευξης του ελληνικής δημοτικής παράδοσης με νεωτεριστικά και πρωτοποριακά στοιχεία, αποτελούν πολύτιμη παρακαταθήκη του ελληνικού πολιτισμού.

Η ιδιαίτερη χρήση των κλασικών μορφών, η οικονομία στη μουσική διατύπωση, η άντληση έμπνευσης από τις ελληνικές δημοτικές μελωδίες, αλλά και η ιδιαιτερότητα των ενορχηστρώσεών του, καθιστούν τον Σκαλκώτα έναν από τους πρωτοπόρους της σύγχρονης μουσικής.

Η αναγνώριση και προβολή του έργου του αποτελεί χρέος μας, προς όφελος και των νεότερων γενεών, ώστε να γίνουν κοινωνοί της τέχνης, την οποία ο Σκαλκώτας υπηρέτησε σεμνά ως το τέλος της ζωής του.

Σταμάτης Μαύρος

Πρόεδρος

Οργανισμού Προβολής Ελληνικού Πολιτισμού

Νίκος Σκαλκώτας... Ένας ταπεινός εργάτης της τέχνης, ένας προικισμένος βιολιστής, ένας μεγάλος συνθέτης, το έργο του οποίου επηρεάστηκε και κυρίως επηρέασε την ευρωπαϊκή μουσική.

Δεν θα αναφερθώ στις επιρροές του, στην ατονικότητα, στον δωδεκαφθογγισμό, αλλά στην ικανότητά του να εφαρμόζει κάθε νεωτερικότητα, τεχνική ή ρεύμα, με ένα εντελώς προσωπικό και αναγνωρίσιμο τρόπο και μέσα από την εμπνευσμένη διορατικότητά του.

Ο Νίκος Σκαλκώτας έχει κληροδοτήσει έναν πλούτο συνθέσεων, τόσο σε ποσότητα όσο και σε ποιότητα. Και είναι χρέος μας να βγάλουμε στο φως αυτό το έργο, που είχε παραμείνει χρόνια ολόκληρα στο σκοτάδι.

Στην συγκεκριμένη έκδοση παρουσιάζονται 5 έργα του συνθέτη για μπαλέτο, τα οποία ενίσχυσαν την καλλιτεχνική πορεία των ομάδων χορού της εποχής του.

Η Λορέντα Ράμου ανέλαβε το δύσκολο έργο της ερμηνείας τους στο πιάνο, αφού η εκτέλεση των συνθέσεων του Νίκου Σκαλκώτα προκαλούν ακόμα και τους πιο δεξιότεχνες σολιστές να αποδειξουν τη μουσική τους καλλιέργεια και κυρίως τον εκφραστικό τους πλούτο.

Γεωργία Ηλιοπούλου

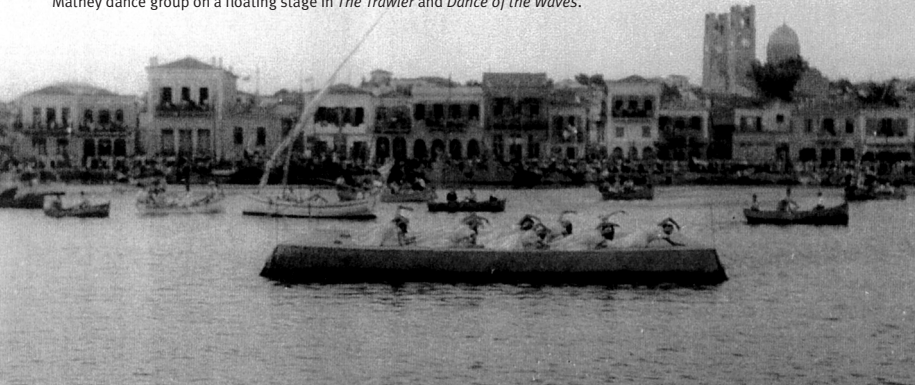
Διευθύνουσα Σύμβουλος

Οργανισμού Προβολής Ελληνικού Πολιτισμού

Maritime celebration, island of Poros, 5th August 1951.
Polyxeni Mathéy's dance group in *The Trawler* from *The Land and the Sea of Greece*.

Maritime celebration, island of Aegina, 31st July 1949.
Mathéy dance group on a floating stage in *The Trawler* and *Dance of the Waves*.

Special thanks are due to the Hellenic Culture Organisation for its sponsorship and to the composer George Koumendakis for his essential contribution to the realization of this CD. Thanks are also due to John Petropoulos, President of the Greek-Swedish Chamber of Commerce for his support, the violinist George Demertzis and pianist Danae Kara for their valuable advice, Michel Bischel from the Skalkottas Archives and Polyxeni Mathey's family for allowing access to archive material, Margarita Mellberg, Cultural Counsellor of the Greek Embassy in Stockholm for the presentation of this programme in Stockholm, the photographer Robert A. McCabe and editor Anna Patakis for the cover photo of the CD, and the Eurhythmics teacher Eleni Kefalou-Horsch for her souvenirs of *Island Images*. The recording is dedicated to the memory of Polyxeni Mathéy.

Lorenda Ramou

DDD

RECORDING DATA

Recorded in October 2005 at Västerås Concert Hall, Sweden
Recording producer, sound engineer and digital editing: Andreas Ruge
Neumann microphones; RME Octamic D microphone preamplifier and high resolution A/D converter;
Sequoia Workstation; STAX headphones;
Project advisor: Yannis Samprovalakis
Executive producer: Robert Suff

BOOKLET AND GRAPHIC DESIGN

Cover text: © Yannis Samprovalakis 2006
Translations: Helena Grigorea (English); Horst A. Scholz (German); Jean-Pascal Vachon (French)
Front cover photograph: 'THERA 1961. View to Perissa from the site of Ancient Thera'. From the photo album
'Greece. Images of an Enchanted Land [1954-1965]' by © Robert A. McCabe, Patakis Publishers, Athens 2004
Photograph of Lorenda Ramou: © Pantelis Konsolakis
Typesetting, lay-out: Andrew Barnett, Compact Design Ltd., Saltdean, Brighton, England

BIS recordings can be ordered from our distributors worldwide.
If we have no representation in your country, please contact:
BIS Records AB, Stationsvägen 20, SE-184 50 Åkersberga, Sweden
Tel.: 08 (Int.+46 8) 54 41 02 30 Fax: 08 (Int.+46 8) 54 41 02 40
info@bis.se www.bis.se

BIS-CD-1564 © & ℗ 2006, BIS Records AB, Åkersberga.

Nikos Skalkottas with choreographers Polyxeni Mathéy
and Koula Pratsika, Athens 1933.

